

Ewa Piotrowska, Renata M. Zając

Information literacy w bibliotekach niemieckich i polskich uczelni pedagogicznych

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 1/1, 72-86

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

EWA PIOTROWSKA

RENATA M. ZAJĄC

*Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*

INFORMATION LITERACY W BIBLIOTEKACH NIEMIECKICH I POLSKICH UCZELNI PEDAGOGICZNYCH

Biblioteka jest miejscem uczenia się, a nie magazynem książek
(Melvil Dewey, 1876)

Biblioteki akademickie oprócz gromadzenia i udostępniania źródeł informacji w formie elektronicznej i tradycyjnej prowadzą działalność naukową oraz edukacyjną. Na nowoczesnych portalach bibliotecznych użytkownicy mogą przeszukiwać katalogi rzeczywiste i wirtualne, bazy bibliograficzne oraz pełnotekstowe, biblioteki cyfrowe, repozytoria, serwisy elektronicznych czasopism, internetowe przewodniki, korzystać z serwisów dostarczania dokumentów, przeglądać wirtualne wystawy, czytać blogi biblioteczne, zalogować się na profil biblioteki w serwisie społecznościowym, a także nauczyć się zasad tworzenia bibliografii załącznikowych i przypisów w swojej pracy naukowej. To tylko niektóre z możliwości jakie dają współczesne biblioteki.

Studenci i nauczyciele akademicy stoją wobec ogromnego skoku technologicznego oraz związanych z nim przemian w zakresie usług bibliotecznych i możliwości pozyskiwania informacji naukowej. Biblioteki uczelniane pełnią rolę mediatora w komunikacji społecznej pomiędzy użytkownikiem a informacją i udzielają aktywnej pomocy w korzystaniu z oferty usług, którą czytelnicy i internauci spodziewają się otrzymać właśnie w bibliotece. Prowadząc działalność edukacyjną w zakresie *information literacy* kierują się standardami, wśród których najbardziej znane są amerykańskie, określające pięć kluczowych umiejętności korzystania z informacji. Student biegły w korzystaniu z informacji:

1. określa istotę i zakres potrzebnej informacji;
2. uzyskuje potrzebne informacje w sposób efektywny i sprawny;
3. krytycznie ocenia informacje i jej źródła oraz włącza wyselekcjonowane informacje do swego zasobu wiedzy i systemu wartości;

4. efektywnie wykorzystuje informacje do osiągnięcia określonego celu, zarówno indywidualnie jak i w grupie;

5. rozumie ekonomiczne, prawne i społeczne problemy związane z wykorzystaniem informacji oraz zdobywa i wykorzystuje informacje etycznie i zgodnie z prawem.

Bibliotekarze ze względu na doskonałą wiedzę o źródłach informacji i doświadczenia związane z prowadzeniem szkoleń bibliotecznych intensywnie włączają się w ogólnouczelniany proces kształcenia kompetencji informacyjnych i umacniają w tym nurcie rolę biblioteki. Biblioteki w tym zakresie mają do spełnienia ważną rolę w tworzeniu społeczeństwa informacyjnego, którego głównymi cechami jest szybka i tania wymiana informacji, intensywne jej wykorzystanie, ustawiczna edukacja i wysoki stopień informatyzacji. Czynniki te przyczyniają się do rozwoju społecznego i ekonomicznego.

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia działań prowadzonych w zakresie *information literacy* w bibliotekach uczelni pedagogicznych w Niemczech i w Polsce.

Information literacy w Niemczech

Lata 70. w Niemczech charakteryzowały się dla bibliotekarstwa reformą szkolnictwa wyższego oraz otwieraniem magazynów i powiększaniem powierzchni czytelnicy w bibliotekach uczelnianych. Wprowadzenie wolnego dostępu do większości księgozbioru bibliotek spowodowało zapotrzebowanie studentów na wiedzę dotyczącą korzystania z tej nowej możliwości, co zwiększyło zadania dydaktyczne naukowych bibliotekarzy. W latach 70. i 80. pojawiły się inicjatywy niektórych bibliotekarzy dziedzinowych w sprawie prowadzenia kursów bibliograficznych w zakresie poszczególnych dyscyplin naukowych. W związku z rozwojem technologii komputerowych w 1990 r. ukazał się dokument Ministerstwa Badań i Technologii (Bundesministerium für Forschung und Technologie), który zalecał uczelniom prowadzenie szkoleń na temat używania informacji elektronicznej. Zalecano by „studenci w ramach swojego wykształcenia otrzymywali informacje o możliwościach korzystania z elektronicznych źródeł informacji oraz tradycyjnej literatury naukowej [...] . Ważną częścią naukowego wykształcenia na uczelniach powinny być ćwiczenia z korzystania z baz danych i CD-ROMów. Należy zwrócić uwagę na przygotowanie dydaktycznych materiałów dla wykładowców i studentów” [Bättig, 2005, s. 35–36].

Komputeryzacja bibliotek w latach 90. oraz inne zmiany wyznaczały dla uczelni kolejne zadania w zakresie *information literacy*. Raport SteFI-Studie sporządzony w 2000 roku na zlecenie Ministerstwa Kształcenia i Badań (Ministerium für Bildung und Forschung) wykazał poważne niedociągnięcia w obszarze kompetencji informacyjnych:

- zdobywanie kompetencji informacyjnych przez studentów uczelni odbywa się przeważnie na zasadzie samokształcenia, a nie nauczania;
- 80% studentów nabywa kompetencje informacyjne nie w ramach studiów, ale samodzielnie;
- informacje zdobyte samodzielnie przez studentów są oceniane przez wielu wykładowców jako złej jakości.

Wyniki badań spowodowały konieczność zmiany form edukacji tak w uczelniach jak i bibliotekach, umożliwiając m.in. współdziałanie bibliotekarzy w edukacji studentów. Oznaczało to, że bibliotekarze musieli zacząć prowadzić zajęcia dotyczące kompetencji informacyjnych. Biblioteki szkół wyższych obok klasycznych zadań, takich jak gromadzenie, udostępnianie czy archiwizacja, stały się uczestnikami nauczania kompetencji informacyjnych, rozwijając niejednokrotnie w ramach swoich struktur centra nauczania.

W Niemczech zauważono również, że w latach 2000–2010 szybkim przemianom ulegają centralne jednostki uczelni – biblioteki. Przekształciły się one z księżnic w centra informacji i centra nauczania, które wyszukują, organizują i udostępniają różnego rodzaju źródła informacji, co zmienia również samoświadomość zawodu bibliotekarza. Irmgard Lankenau stwierdziła, że w Niemczech tego rodzaju zmiany doprowadzą do realnego powstania *teaching library* – biblioteki uczącej, a wcześniej bibliotekarze staną się *bibliotekarzami uczącymi*, gdyż będą mieli obowiązek udziału w dydaktyce szkoły wyższej [Lankenau, 2002, s. 428–433]. Lankenau przewiduje, iż rozwój technologii i potrzeb informacyjnych doprowadzi do tego, że oprócz studentów, wykładowców i bibliotekarzy, uczestnikami procesu kształcenia kompetencji informacyjnych będą również firmy prywatne konkurujące z uniwersytetami. Konkretnie koncepcje rozwijania kompetencji informacyjnych przez duże biblioteki uniwersyteckie istnieją obecnie w Dortmundzie, Berlinie, Erfurcie, Freiburgu, Hamburgu, Heidelbergu, Mannheim i innych ośrodkach uniwersyteckich.

W niemieckiej literaturze przedmiotu podkreśla się, że chociaż biblioteki są idealnym miejscem do nauki i komunikacji grupowej, gdyż są ogólnie dostępne, oferują dedykowane pomieszczenia do pracy grupowej wyposażone w niezbędne technologie oraz źródła informacji, to jednak przyzwyczajenia poszczególnych osób związane z uczeniem się prowadzą do zwrócenia uwagi na indywidualizację nauczania. Biblioteki dostosowują czas przeprowadzania szkoleń do oczekiwań poszczególnych grup użytkowników (studenci pracujący, emeryci, wykładowcy i in.). Umożliwiają rezerwację pomieszczeń dla małych grup oraz indywidualne szkolenia oparte na kontakcie osobistym z bibliotekarzem w połączeniu z e-learningiem. Przykładem może tutaj służyć System Nauczania Informacji LIS – efekt współpracy Multimedialnego Centrum Heinrich Heine Universität oraz Uniwersyteckiej i Regionalnej Biblioteki w Düsseldorfie. System zawiera elektroniczne materiały do kursów rozwijających kompetencje informacyjne osób niewi-

domych i studentów oraz umożliwia szkolenia indywidualne oparte tylko na bazie e-learningowej. System daje wybór własnej drogi nauki, informacje o czynionych postępach i zachowanie własnej sesji, by powrócić do nauki w późniejszym czasie. Do LIS dołączono tezaurus oraz powiązanie z czatem biblioteki jako systemem komunikacji z użytkownikiem.

Niektóre biblioteki przy tworzeniu e-learningowych kursów wprowadziły nową jakość w kształceniu uniwersyteckim – naukę przez zabawę. Pamiętając o tezach amerykańskiego pedagoga Marca Prensky'ego, który stwierdził, że ucząc obecne pokolenie uczniów i studentów należy stosować metody nielinearne, zorientowane na grafikę, przypadek, aktywny współudział oraz wprowadzać elementy gry, dołożono starań, by uatrakcyjnić szkolenia poprzez wprowadzanie systemu nagród, łączenie informacji z emocjami i łączenie szkolenia z formą gry *on-line*. Przykładowym kursem jest DISCUS (Developing Information Skills & Competence for Students) przygotowany przez Bibliotekę Uniwersytetu Technicznego Hamburg-Harburg, który oprócz modułu uczącego podstawowych i specjalistycznych strategii wyszukiwawczych posiada także moduł elektronicznego publikowania (porady dla autorów, cytowania, bibliografie załącznikowe, formatowanie) i moduł poruszający socjologiczne aspekty systemów informacyjnych (polityka informacyjna, prawo autorskie, prawo patentowe). System uczy wyszukiwania, filtrowania i wykorzystywania informacji technicznej, a uwzględniając aspekty gry wymaga od użytkowników aktywności przy realizowaniu koncepcji i strategii wyszukiwania informacji w elektronicznych źródłach informacji stosując przykładowo „menu restauracji Boole'a” („warzywa I zupa”, zupa LUB sałata”, „zupa NIE warzywa” – użytkownik musi zdecydować jakie danie przyniesie kelner).

Przykładem koncepcji szkoleń prowadzonych obecnie przez biblioteki uniwersyteckie w Niemczech może być Biblioteka Uniwersytetu we Freiburgu, którą autorki niniejszej pracy odwiedzały kilkakrotnie obserwując rozwój różnych rodzajów szkoleń prowadzonych przez bibliotekarzy:

1. Podstawowe kompetencje informacyjne – wprowadzenie w zasady funkcjonowania biblioteki i usługi dla rozpoczynających studia na Uniwersytecie oraz dla zainteresowanych mieszkańców miasta i regionu. Standardowy spacer przez pomieszczenia biblioteki jest połączony z ćwiczeniami w katalogu elektronicznym oraz w czytelniach.

2. Specjalne wprowadzenie dla przyszłych studentów – w czasie szkolenia uczniowie uczą się wyszukiwać i filtrować informacje w elektronicznym katalogu, poznają system wypożyczeń oraz zbiór materiałów bibliotecznych, czytelnie i ofertę usług. W czasie jednego semestru przeprowadza się w bibliotece szkolenia dla grup z około 50 gimnazjów.

3. Specjalne wprowadzenie dla wykładowców – zasadniczym celem w czasie wycieczki po budynku jest wprowadzenie w zasady korzystania z elektro-

nicznego katalogu, systemu wypożyczeń, obszaru informacyjnego i czyteln, tak by pracownicy naukowcy lepiej zrozumieli działalność i usługi biblioteki.

4. Ogólne wprowadzenie w zasady wyszukiwania informacji w bazach danych dla studentów – prezentacja bibliograficznych baz danych oraz ćwiczenia budowania strategii wyszukiwawczych w trzech wybranych bazach. Szkolenie odbywa się w małych (maksymalnie pięcioosobowych) grupach.

5. Pogłębienie kompetencji informacyjnych – szkolenia przeprowadzane przez bibliotekarzy przedmiotowych dotyczące informacji z poszczególnych dyscyplin naukowych. Omawiane są bazy danych, portale i elektroniczne czasopisma z danej dziedziny nauki oraz sposoby wyszukiwania w nich relewantnej informacji. Każdy uczestnik szkolenia ma do dyspozycji komputer.

6. Wprowadzenie do specjalistycznych baz danych – kurs dla studiujących, którzy chcą praktycznie poćwiczyć wyszukiwanie informacji w znanych już sobie bazach. Obejmuje budowanie strategii wyszukiwawczych w zależności od konkretnych tematów badań, filtrowanie informacji, przekazywanie listy wyników na własny mail itp.

7. Wprowadzenie do specjalistycznych baz danych i innych źródeł informacji dla wykładowców lub grup seminaryjnych – uczestnicy ćwiczą praktyczne wyszukiwanie informacji w bazach danych, na stronach WWW, w elektronicznych czasopismach i innych specjalistycznych elektronicznych źródłach informacji.

8. Bibliotekarze przedmiotowi biblioteki uniwersyteckiej mogą równocześnie pracować w bibliotekach instytutowych i prowadzą wykłady w ramach poszczególnych przedmiotów na różnych kierunkach studiów. Przykładem może być proseminarium na temat „Wprowadzenie do pracy naukowej oraz teologicznych specjalistycznych i bibliograficznych wiadomości” na kierunku Teologia. Podobne seminaria są prowadzone w Instytutach Romanistyki, Historii Sztuki i Geografii Uniwersytetu we Freiburgu.

W bibliotekarstwie niemieckim po wirtualnych bibliotekach, hybrydowych bibliotekach oraz bibliotekach pod wpływem *New Public Management* nastał obecnie czas na bibliotekę uczącą, co wiąże się czasami ze zmianą nazwy bibliotek uniwersyteckich na centra nauczania lub centra informacji.

Formy szkoleń prowadzonych przez biblioteki niemieckich wyższych szkół pedagogicznych.

Biblioteki uczelniane w Niemczech przy tworzeniu programów i treści szkoleń dostosowują się do potrzeb studentów, którzy chcą znaleźć odpowiedź na następujące pytania:

- Jak odnaleźć się w bibliotece? – szkolenie wprowadzające w korzystanie z biblioteki.
- Jak znaleźć i zamówić literaturę? – katalog online, zasady wypożyczania.
- Jak znaleźć i zamówić literaturę z innych bibliotek? – katalog cen-

tralne, wypożyczanie międzybiblioteczne, usługi elektronicznego dostarczania dokumentów.

– Jak znaleźć artykuły w wydawnictwach ciągłych i inne cytaty? – bibliograficzne i pełnotekstowe bazy danych.

– Jak korzystać z Internetu? – strona domowa biblioteki [Lux, 2004].

Biblioteki uczelni pedagogicznych we Freiburgu, Ludwigsburgu, Karlsruhe i Heidelbergu podchodzą do szkolenia kompetencji informacyjnych w różny sposób. Dwie ostatnie ograniczają się do przeprowadzania podstawowych szkoleń bibliotecznych. Biblioteki wyższych szkół pedagogicznych we Freiburgu i Ludwigsburgu mają bardziej zróżnicowaną ofertę.

Szkolenia prowadzone są przez wyznaczonych bibliotekarzy naukowych lub dziedzinowych, w grupach (przeciętnie ok. dwunastoosobowych) lub indywidualnie. Wszystkie omawiane biblioteki prowadzą wstępne kursy dla początkujących studentów, które są wprowadzeniem w system elektronicznego katalogu biblioteki, baz danych, usług oraz w przypadku Freiburga sposobów korzystania z uczelnianej platformy e-learningowej. Na początku uczestnicy są oprowadzani po budynku biblioteki, gdzie poznają obszary pracy i usług. Przykłada się dużą wagę do znajomości usług informacyjnych, działalności wypożyczalni i czytelń oraz elektronicznego katalogu. Standardowa wycieczka po budynku biblioteki jest poparta aktywną pracą uczestników, którzy wykonują ćwiczenia w katalogu i w miejscach informacji naukowej lub czytelniach. Wirtualne wycieczki po bibliotece zamieszczane na portalach bibliotek służą tylko przypomnieniu rozlokowania poszczególnych agend i usług.

Kolejna forma to regularnie przeprowadzane szkolenia wprowadzające w wyszukiwanie literatury naukowej w bazach danych. Uczy się efektywnego i systematycznego poszukiwania relewantnej naukowej literatury, formułowania zapytań do systemu, co daje możliwość znalezienia literatury do prac semestralnych i licencjackich oraz magisterskich. Kursy mają na celu przedstawienie specjalistycznych baz danych oraz pogłębionej wiedzy na temat możliwości elektronicznego katalogu. W małych grupach studenci aktywnie ćwiczą formułowanie zapytań i wyszukiwanie literatury do interesujących ich tematów. Uczą się również ewaluacji i wykorzystania informacji mając do dyspozycji PC.

Szkolenia pt. „Efektywne poszukiwanie literatury – wykorzystanie elektronicznych baz danych” są przeznaczone dla studentów starszych roczników i uczą sposobów korzystania z elektronicznych bibliotek, elektronicznych czasopism, słowników, pełnotekstowych baz danych, regionalnych i ponadregionalnych katalogów oraz właściwego formułowania zapytań w poszczególnych systemach dostępnych w sieci uczelnianej i w całym Internecie na przykładach związanych z konkretną gałęzią nauki. Szkolenia pogłębiające wiedzę odbywają się w małych grupach, a każdy uczestnik ma do dyspozycji stanowisko komputerowe. Hochschulbibliothek w Ludwigsburgu proponuje podobne szkolenie, lecz dla indywidualnych studentów,

którzy przychodzą z konkretnym pytaniem i otrzymują pomoc w terminie uzgodnionym wcześniej drogą telefoniczną lub e-mailową.

Interesujące i równie potrzebne są szkolenia wprowadzające w pisanie prac naukowych, które prowadzi tylko Hochschulbibliothek we Freiburgu. Studenci mogą się dowiedzieć, czego wykładowca oczekuje od pracy pisemnej i jakie formalne wymogi musi spełniać praca naukowa. Zajęcia składają się z dwóch części. W pierwszej prezentowane są poszczególne etapy pisania pracy (sformułowanie tematu, opracowanie literatury, pierwsza wersja, ostateczna wersja). W drugiej części omawiane są formalne aspekty naukowej pracy (przypisy, cytowania, bibliografia załącznikowa) oraz odpowiedzi na pytania uczestników.

Na stronach WWW Hochschulbibliothek we Freiburgu umieszczono *Słownik kompetencji informacyjnych*, w którym znajdują się krótkie hasła prezentujące zagadnienia związane z tematyką naukowych prac pisemnych oraz informacją naukową. Hasła zawierają definicje i przykłady konkretnego zastosowania wraz z odnośnikami do stron internetowych. Słownik zawiera hasła typu: wyrażenie wyszukiwawcze, sygnatura, operator, operatory Boole'a, Karlsruher Virtueller Katalog (KVK), klasyfikacja, opis bibliograficzny i jest doskonałym, ogólnie dostępnym w Internecie źródłem wspomagającym proces nauczania kompetencji informacyjnych.

Obecnie w bibliotekach niemieckich uczelni pedagogicznych dominuje jeszcze klasyczne szkolenie biblioteczne, w którym oprowadza się po pomieszczeniach biblioteki, prezentuje źródła informacyjne i zapoznaje z regulaminem korzystania z biblioteki. Grupy docelowe objęte szkoleniami to nie tylko studenci pierwszego semestru, lecz również pracownicy naukowci, studenci, seniorzy oraz uczniowie i mieszkańcy miasta. Szkolenia dotyczą poszukiwań w katalogach, korzystania z Internetu i wyszukiwania w nim informacji, bibliograficznych i pełnotekstowych baz danych, bibliografii oraz pisanie prac naukowych. Prowadzą je bibliotekarze naukowci, dziedzinowi oraz posiadający tytuł magistra. Doświadczenia dużych bibliotek uniwersyteckich dają gotowe wzorce współpracy z innymi instytucjami przy tworzeniu wartościowych e-learningowych kursów uwzględniających indywidualne potrzeby i przyzwyczajenia użytkowników oraz nowatorskie metody dydaktyczne. Przy tworzeniu systemów nauczania kompetencji informacyjnych ważna jest współpraca pomiędzy bibliotekami lub bibliotekami i innymi instytucjami. Należy pamiętać, że księgozbiory bibliotek pedagogicznych w Niemczech są w otwartym dostępie, a w bibliotekach nie ma osobnych oddziałów informacji umożliwiających indywidualne szkolenie. Zwykle dyżuruje tylko jeden bibliotekarz, który udziela informacji na każdy temat.

Information literacy w Polsce

W Polsce istnieje problem z ustaleniem terminologii związanej z *information literacy*. Stosuje się różne tłumaczenia tego terminu np. eduka-

cja informacyjna, kompetencje informacyjne, alfabetyzacja informacyjna. W styczniu 2011 roku przy Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich powstała Komisja ds. Edukacji Informacyjnej, której celem jest promocja i popularyzacja *information literacy* w środowisku bibliotecznym. Przetłumaczono na język polski międzynarodowe standardy dotyczące kształcenia kompetencji informacyjnych, według których bibliotekarze powinni szkolić użytkowników. Wytyczne mogą stać się pomocą w tworzeniu programów edukacyjnych przeznaczonych także dla studentów. Rolą bibliotekarzy staje się pomoc dla wszystkich użytkowników, którzy pragną zwiększać swoje kompetencje informacyjne, a odbywać się to musi przez całe życie, szczególnie zaś w okresie edukacji, a więc także w czasie kształcenia na studiach wyższych. Dla potrzeb niniejszej pracy przyjrano się praktycznemu wdrożeniu programów edukacji informacyjnej w polskich bibliotekach akademickich. Przeprowadzono krótką analizę stanu kształcenia kompetencji informacyjnych w polskich uczelniach państwowych, które wcześniej były wyższymi szkołami pedagogicznymi. Do roku 1972 działały trzy takie uczelnie kształcące nauczycieli dla szkół podstawowych i średnich (Kraków, Opole, Rzeszów), następnie stworzono kilka nowych. Obecnie były uczelnie pedagogiczne stały się uniwersytetami (np. Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie) i akademiami lub połączyły się z innymi uczelniami, tworząc uniwersytety. Przedstawiono również szkolenia w kilku niepaństwowych szkołach pedagogicznych w Polsce.

Formy szkoleń prowadzonych przez biblioteki polskich uczelni pedagogicznych

Na stronach internetowych bibliotek polskich uczelni o profilu pedagogicznym znajduje się niewiele informacji o szkoleniach przeprowadzanych dla użytkowników. Najczęściej odbywają się zajęcia z przysposobienia bibliotecznego dla studentów I roku lub dla grup ze starszych lat studiów. Czasami na witrynach bibliotek zamieszczane są tylko krótkie przewodniki wirtualne informujące, jak korzystać z biblioteki, ale bez oferty szkoleń dla studentów.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie¹ prowadzi obowiązkowe szkolenia dla studentów I roku studiów dziennych kończące się wpisaniem zaliczenia do indeksu. Obowiązek przeprowadzenia przysposobienia bibliotecznego dla studentów studiów zaocznych mają od kilku lat biblioteki instytutowe i wydziałowe działające na uczelni. W Bibliotece Głównej szkolenie składa się z wykładu w formie prezentacji na temat księgozbioru i zasobów informacyjnych oraz usług oferowanych

¹ Wcześniej była to Państwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, w latach 1946–1999 Wyższa Szkoła Pedagogiczna, później Akademia Pedagogiczna, obecnie Uniwersytet Pedagogiczny.

dla czytelników. Następnie odbywa się pokaz przy komputerze – uczestnicy uczą się wyszukiwania literatury w katalogu komputerowym oraz samodzielnego zamawiania książek. Omawiana jest też zawartość strony internetowej Biblioteki Głównej. Dla uzyskania zaliczenia przez studenta konieczne jest też wykonanie ćwiczenia z użyciem kartkowego katalogu rzeczowego (wyszukanie jednej pozycji na zadany temat). Przystosowanie biblioteczne ma na celu wstępne przygotowanie studenta do korzystania z biblioteki i jej źródeł zarówno elektronicznych, jak i tradycyjnych, nie zawiera więc treści dotyczących np. oceny jakości wyszukanej informacji czy też efektywności ich wykorzystania. Od roku akademickiego 2012/2013 planowane jest stworzenie platformy e-learningowej na platformie Moodle, co wpłynie na zmianę koncepcji szkoleń dla użytkowników i pozwoli na włączenie do treści kształcenia również zagadnień ściśle związanych z information literacy. Niezależnie od obowiązkowych zajęć dla studentów pierwszego roku studiów Biblioteka Główna prowadzi ponadto szkolenie pt. „Podstawy wyszukiwania w katalogu komputerowym i bazach danych”. Zostało ono przygotowane z myślą o studentach starszych lat, doktorantach i pracownikach naukowych Uniwersytetu Pedagogicznego, poszukujących literatury do swojej pracy naukowej. Zajęcia w małych grupach mają charakter interaktywnego wykładu połączonego z ćwiczeniami i odbywają się na indywidualne zamówienie wykładowców prowadzących np. seminaria magisterskie. Ta forma szkoleń umożliwia ich dostosowanie do potrzeb studentów, stąd w zależności od kierunku studiów przedstawiane są na zajęciach bazy danych i inne źródła przydatne dla określonych użytkowników. Ze względu na ograniczone warunki lokalowe, które uniemożliwiają przyjęcie większych grup studentów, a także na coraz bardziej powszechny dostęp do elektronicznych źródeł informacji, szkolenia te ostatnio nie cieszą się zbyt dużym zainteresowaniem kadry naukowej. Studenci najczęściej zdobywają wiedzę indywidualnie, a Oddział Informacji Naukowej odwiedzają w momencie przygotowywania materiałów do pracy licencjackiej lub magisterskiej. Uzyskują wtedy odpowiedzi na temat potrzebnych źródeł, przy pomocy bibliotekarzy wyszukują bibliografię do pracy, ale w niestety nie mają możliwości kształcenia swoich umiejętności informacyjnych.

Podobne formy szkoleń istnieją w innych bibliotekach akademickich. Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego² organizuje szkolenia grup seminaryjnych w zakresie poszukiwania i wykorzystywania źródeł oraz szkolenie biblioteczne dla studentów pierwszego roku na temat zasad korzystania z biblioteki oraz jej zasobów i usług, które od roku akademickiego 2010/2011 przybrało formę elektroniczną. Szkolenie ma na celu zapozna-

² Wyższa Szkoła Pedagogiczna w latach 1965-2001, potem współtworzyła Uniwersytet Rzeszowski.

nie użytkowników z katalogiem komputerowym biblioteki, księgozbiorem oraz źródłami informacyjnymi oferowanymi przez bibliotekę.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego³ przeprowadza zajęcia z przysposobienia bibliotecznego dla studentów pierwszych lat studiów oraz szkolenie w zakresie korzystania z baz danych lub tradycyjnych źródeł informacji dla pracowników naukowych oraz studentów wyższych lat studiów.

Biblioteka Główna Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie⁴ posiada na stronie internetowej wirtualny przewodnik po bibliotece z informacjami na temat udostępniania zbiorów. Inne biblioteki również oferują szkolenie użytkowników przez Internet. Biblioteka Główna Akademii Pomorskiej w Słupsku⁵ zamieściła na swej stronie internetowej prezentację na temat komputerowego wyszukiwania i zamawiania dokumentów oraz pokaz dla studentów pierwszego roku pt. „Przysposobienie biblioteczne on-line” (zawiera informacje o bibliotece, jej oddziałach, wyszukiwaniu książek, zamawianiu). Biblioteka Uniwersytecka w Zielonej Górze⁶ ma na swojej stronie domowej przewodnik po bibliotece dla studentów pierwszego roku, który zawiera informacje m.in. na temat katalogów biblioteki. Natomiast Biblioteka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie zamieszcza na stronie internetowej szkolenie biblioteczne, mające na celu zapoznanie studentów z zasadami funkcjonowania biblioteki, a także z wyszukiwaniem i korzystaniem ze zbiorów bibliotecznych.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach⁷ prowadzi przysposobienie biblioteczne dla studentów pierwszego roku wszystkich kierunków studiów oraz szkolenie z elementów informacji naukowej dla studentów wyższych lat. Dwugodzinne zajęcia dla pierwszego roku studiów stacjonarnych są obowiązkowe i odbywają się jednorazowo. Zapoznają one z historią i strukturą organizacyjną biblioteki, z zasadami korzystania z zasobów bibliotecznych i katalogów. Na drugim roku studiów licencjackich lub trzecim roku studiów magisterskich przeprowadzane są z kolei jednorazowe trzygodzinne zajęcia z elementów informacji naukowej. Mają one za zadanie teoretyczne i praktyczne zapoznanie studentów z wyszukiwaniem dokumentów naukowych i informacji, uwzględniając źródła elektroniczne przydatne na konkretnym kierunku studiów. W programie szkolenia znajdują się takie zagadnienia, jak: rodzaje dokumentów naukowych, bazy danych, rodzaje bibliografii, polska bieżąca bibliografia

³ W latach 1954–1994 Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Opolu, współtworzyła następnie Uniwersytet Opolski.

⁴ Wyższa Szkoła Pedagogiczna w latach 1974–2001, obecnie Akademia im. Jana Długosza.

⁵ Wyższa Szkoła Pedagogiczna w latach 1962–2000, później Pomorska Akademia Pedagogiczna, obecnie Akademia Pomorska.

⁶ W latach 1973–2001 Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego w Zielonej Górze, potem weszła w skład Uniwersytetu Zielonogórskiego.

⁷ Wyższa Szkoła Pedagogiczna w latach 1973–2000, później Akademia Świętokrzyska, obecnie Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego.

narodowa, bibliografie specjalne i komputerowe bazy bibliograficzne z dziedziny wiedzy przydatnej dla szkolonej grupy.

Biblioteka Uniwersytecka w Olsztynie⁸ organizuje obowiązkowe przysposobienie biblioteczne dla studentów pierwszego roku studiów stacjonarnych. Studenci zaliczają test, który od listopada 2011 roku jest dostępny przez Internet. Informacja Naukowa i Czytelnia Czasopism przeprowadza również dodatkowe szkolenia biblioteczne dla zainteresowanych grup. Grupy nie powinny liczyć więcej niż 40 osób.

W Oddziale Informacji Naukowej Biblioteki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy⁹ prowadzone są 45-minutowe zajęcia z przysposobienia bibliotecznego dla studentów rozpoczynających naukę na uniwersytecie, kończące się wpisem do indeksu. Składają się z wykładu z prezentacją, na której przedstawiana jest struktura organizacyjna, zasady udostępniania zbiorów, korzystania z katalogów, a także zasoby cyfrowe biblioteki (bibliograficzne bazy danych, czasopisma elektroniczne, zbiory udostępniane online w bibliotece cyfrowej). Biblioteka organizuje również szkolenia z zakresu elektronicznych źródeł informacji, mające na celu rozwijanie warsztatu użytkowników oraz kształcenie ich umiejętności informacyjnych. Praktyczne zajęcia są dostosowywane do potrzeb określonych grup seminaryjnych, zgodnie z sugestiami przedstawianymi przez uczestników. Program 90-minutowego szkolenia obejmuje np. wyszukiwarki specjalistyczne, katalogi centralne, bazy bibliograficzne, czasopisma elektroniczne dostępne w sieci bibliotecznej, biblioteki cyfrowe, repozytoria naukowe.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego¹⁰ przeprowadza dla wszystkich studentów pierwszego roku studiów stacjonarnych i zaocznych obowiązkowe szkolenie biblioteczne z korzystania z katalogów tradycyjnych i elektronicznych biblioteki. Ma ono na celu zapoznanie z zasadami funkcjonowania biblioteki oraz wyszukiwania informacji. Od października 2010 r. szkolenie udostępnione zostało w formie elektronicznej. Po zaliczeniu testu studenci otrzymują wpis do indeksu. W szkoleniu mogą oprócz studentów wziąć udział inne osoby zainteresowane usługami biblioteki.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach¹¹ w swojej ofercie ma zajęcia z przysposobienia bibliotecznego *on-line* przeznaczone dla studentów pierwszego roku (są to zajęcia obowiązkowe, a po zaliczeniu testu uczestnicy otrzymują wpis do indeksu) oraz dla wszyst-

⁸ W latach 1974–1999 Wyższa Szkoła Pedagogiczna, następnie współtworzyła Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.

⁹ Wyższa Szkoła Pedagogiczna w latach 1974–2000, później Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego.

¹⁰ Wyższa Szkoła Pedagogiczna do 1985 r., następnie weszła w skład Uniwersytetu Szczecińskiego.

¹¹ Wyższa Szkoła Pedagogiczna w latach 1974–1977, później Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna, następnie Akademia Podlaska.

kich zainteresowanych. Szkolenie zapoznaje czytelników z funkcjonowaniem biblioteki, jej księgozbiorem, przedstawia witrynę internetową oraz regulamin.

W Polsce istnieją też niepaństwowe uczelnie o profilu pedagogicznym i niektóre z nich prowadzą różnego rodzaju szkolenia użytkowników. Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi organizuje kilka szkoleń *on-line* m.in. obowiązkowe szkolenie dla nowych czytelników biblioteki zapoznające z jej funkcjonowaniem oraz wyszukiwaniem w katalogu komputerowym. Ponadto w swej ofercie biblioteka ma szkolenia dotyczące Open Access oraz obsługi baz danych zawierających publikacje naukowe. Dla osób zainteresowanych informacjami na temat jak powinien wyglądać tekst naukowy oraz jak zrobić przypisy i bibliografie załącznikowe, organizowane jest szkolenie z zasad opracowania tekstów naukowych. Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie zamieściła na swojej stronie internetowej szkolenie dla studentów pierwszego roku studiów w formie pliku pdf. Opracowanie informuje czytelników z zasadami funkcjonowania biblioteki oraz sposobami wyszukiwania informacji w zasobach bibliotecznych i sieciowych.

W większości przedstawionych uczelni odbywa się tradycyjne szkolenie biblioteczne, które kładzie nacisk na zdobycie umiejętności przydatnych w wyszukiwaniu zbiorów bibliotecznych i na korzystaniu z biblioteki. *Information literacy* z kolei skupia się na odpowiednich strategiach informacyjnych i koncentruje bardziej na wykorzystywaniu informacji niż na umiejętnościach jej wyszukiwania. Edukacja informacyjna ma na celu wykształcenie takiego procesu myślenia, który umożliwi ocenę, interpretację i odpowiednie wykorzystanie zdobytej informacji. Kompetencje takie nie są uzyskiwane w czasie krótkich, jednorazowych i nastawionych na podstawowe informacje na temat bibliotek tradycyjnych zajęć z przysposobienia bibliotecznego. Tylko nieliczne biblioteki proponują zajęcia z wyszukiwania informacji, związane z potrzebami konkretnych użytkowników np. grup seminaryjnych. Biblioteki w polskich uczelniach o profilu pedagogicznym nie szkolą studentów w wystarczającym stopniu w zakresie wyszukiwania, oceny i wykorzystywania informacji. Bibliotekarze podczas szkoleń koncentrują się zazwyczaj na przedstawieniu oferowanych przez bibliotekę zasobów i sposobów korzystania z katalogów, a program prowadzonych zajęć nie jest zintegrowany z programem nauczania, czy też nastawiony na indywidualne potrzeby studentów. Najczęstszą formą kształcenia są pokazy, wykłady lub szkolenia e-learningowe odbywające się w większości uczelni tylko na pierwszym roku studiów. Nabywanie kompetencji informacyjnych w toku studiów jest szczególnie istotne w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli, gdyż to oni w przyszłości będą przekazywać w szkołach podobne umiejętności młodemu pokoleniu. Biblioteki uczelni pedagogicznych oraz innych szkół wyższych posiadających kierunki nauczycielskie powinny aktywnie włączyć się wspólnie z pracownikami naukowymi

uczelnii w tworzenie zintegrowanych form kształcenia w dziedzinie *information literacy*. Należy stworzyć programy nauczania zawierające treści edukacji informacyjnej i dostosowane do kierunków studiów. Szkolenia w tym zakresie powinny odbywać się nie tylko w początkowej fazie studiów i ograniczać się do przysposobienia bibliotecznego, wskazane jest by obejmowały cały okres edukacji w szkole wyższej. Biblioteki niemieckich uczelni pedagogicznych nie wypracowały jeszcze wzorów do naśladowania w zakresie *information literacy* i formy kształcenia, które oferują niewiele różnią się od działań polskich bibliotek. Wzorem do naśladowania na przyszłość powinny być formy stosowane przez duże biblioteki uniwersyteckie.

Bibliotekarze akademicki będący ekspertami w procesie zarządzania informacją oraz specjalistami w posługiwaniu się narzędziami i zasobami informacyjnymi w sieci, mogą nie tylko dostarczać wiedzy na temat wyszukiwania informacji i uczyć jak korzystać z zasobów bibliotek, ale powinni także zachęcać użytkowników do samodzielnego rozwiązywania problemów i być aktywnie zaangażowani w proces rozwijania ich kompetencji informacyjnych.

Bibliografia

- Bättig E. (2005), *Information Literacy an Hochschulen : Entwicklungen in den USA, in Deutschland und der Schweiz*. „Churer Schriften zur Informationswissenschaft” [online] H. 8, s. 5-73 [dostęp: 2011-02-25]. Dostępny w World Wide Web: http://www.fh-htwchur.ch/uploads/media/CSI_8_Baettig.pdf oraz <http://eprints.rclis.org/handle/10760/6543>.
- Biblioteka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.aps.edu.pl/index.php?md=6441>.
- Biblioteka Główna Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bg.ajd.czyst.pl/>.
- Biblioteka Główna Akademii Pomorskiej w Słupsku [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.apsl.edu.pl/biblioteka.php>.
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ujk.edu.pl/bg/>.
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://libproxy.up.krakow.pl/>.
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bg.uph.edu.pl/>.
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bg.uni.opole.pl/>.
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://bg.szczecin.pl/>.

- Biblioteka Uniwersytecka w Olsztynie* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://bg.uwm.edu.pl/>.
- Biblioteka Uniwersytecka w Zielonej Górze* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bu.uz.zgora.pl/>.
- Biblioteka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://biblioteka.ukw.edu.pl/>.
- Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://bur.univ.rzeszow.pl/>.
- Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.biblioteka.wsp.lodz.pl/index.html>.
- Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wsp.edu.pl/>.
- Derfert-Wolf L. (2005), *Information literacy - koncepcje i nauczanie umiejętności informacyjnych*. „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” [online]. nr 1(62) [dostęp: 2011-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/62/derfert.php>.
- DISCUS [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.tub.tu-harburg.de/index.php?id=418>.
- Ganakowska U., Różycka M. (2008), *Aktywizacja roli biblioteki jako współkreatora ścieżki edukacyjno-naukowej* W: *Biblioteka – klucz do sukcesu użytkowników* [online]. Kraków: Instytut Informatyki i Bibliotekoznawstwa UJ, 2008. [dostęp: 2011-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints.rclis.org/handle/10760/13775>.
- Hochschulbibliothek Freiburg* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.ph-freiburg.de/hochschule/zentrale-einrichtungen/bibliothek/aktuelles/fuehrungen-und-schulungen.html>.
- Hochschulbibliothek Heidelberg* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ph-heidelberg.de/org/phb/index.shtml>.
- Hochschulbibliothek Karlsruhe* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ph-karlsruhe.de/forschung/unsere-beratung/>.
- Hochschulbibliothek Ludwigsburg* [online]. 2012 [dostęp: 2012-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ph-ludwigsburg.de/6327.html>.
- Hütte M. (2006), *Zur Vermittlung von Informationskompetenz an Hochschulbibliotheken – Entwicklung, Status quo, und Perspektiven* [online]. [dostęp: 2011-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints.rclis.org/handle/10760/8824>.
- Lankenau I. (2002), *Vermittlung von Informationskompetenz an Universitäten. Chance und Herausforderung*. „Information Wissenschaft & Praxis“, H. 7, s. 428-433.
- Lau J. (2011), *Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie. Wytyczne* [online]. 2011 [dostęp: 2011-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/information-literacy/publications/ifla-guidelines-pl.pdf>

- Lux C., Sühl-Strohmenger W. (2004), *Teaching library in Deutschland. Vermittlung von Informations- und Medienkompetenz als Kernaufgabe für Öffentliche und Wissenschaftliche Bibliotheken*. Wiesbaden.
- Mazur K., Wierzbicka D. (2008), *Działalność informacyjno-dydaktyczna Oddziału Informacji Naukowej a promocja Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego W: Biblioteka - klucz do sukcesu użytkowników* [on-line]. Kraków: Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, 2008. [dostęp: 2011-02-25]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints.rclis.org/handle/10760/13052>
- Sühl-Strohmenger W. (2004), *Hochschulbibliothek. Informationskompetenz und pädagogisch-didaktische Qualifizierung. Lehren und Lernen in der Bibliothek – neue Aufgabe für Bibliothekare*. „B.I.T online“, H. 4, s. 317-326.
- Wojciechowski J. (2010), *Biblioteka w komunikacji publicznej*. Warszawa.

Ewa Piotrowska, Renata M. Zając

Information literacy in the German and Polish pedagogical libraries

Summary

After the hybrid and virtual libraries there came the teaching libraries. The article discusses the forms of courses and workshops in the field of information competence carried out by the pedagogical libraries in Poland and Germany. The authors take a look at the practical introduction of the information education programs in Polish academic libraries and carried out short analyses of the level of information competence education at the Polish public universities that used to be pedagogical colleges.